

НАМИГАНИЯ И ПРОЗЯВКИ

БЪЛГАРАНОВСКИ ЕТЮДИ 1

АТЕСТАТ И ПОРТРЕТ НА ЕДИН ПОЕТ. 150 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

*Венета Савова, Надежда Стоянова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

През изминалата 2016 г. в българската литература имаше поредица от юбилеи – някои добре отразени, други само споменати. В настоящия брой ние ще зададем различен ракурс към един от юбилярите – Пенчо Славейков, от чието рождение се навършиха 150 години. Нашето желание е не да повтаряме тържествените слова и задълбочени анализи, които обичайно се чуват на научните форуми и празненства, а да щрихираме силуета на този автор чрез един негов (авто)рефлексивен и (авто)ироничен модернистичен жест.

Този текст поставя началото на поредица от българановски етюди, които ще представим на страниците на списанието. Защото новата българска литература има своето сериозно и патетично лице, но тя от самото си зараждане умело успява да представи дълбоките теми на духа и ума през смеха и закачката. Определяме способността да се смееш на себе си и на своите интелектуални великани, дори с риска да се мине границата на благоприличието и добрия тон, като качество на характера – характера на българската литература, като зрялост на читателя, която през първото десетилетие на XX век все още му е била отказвана от литературната общност.

Ще публикуването тези текстове с желанието да предизвикваме нашата читателска аудитория, доверявайки се на нейната зрялост и провокирайки нейната смелост и присъщата ѝ интелектуална дързост.

В началото на „Епически песни” (1886) Пенчо Славейков публикува стихотворението „Автобиография” с паратекст „Leipzig 1 ян. 1895 г.” Цитираме целия текст според първото издание:

При моите песни приложен е моят портрет.
Мнозина ме мислят, мнозина зоват ме поет

и шепнат: „Щастливец! Между ни той тук, на земята,
небесно е чедо и с лира вълшебна в ръката,

за песни изпратен, той само във песни живеј –
и лавров венец над челото му гордо се веј!”

А който ме знае и знай на какво се обляга
поетът, ще каже: „Не с лира в ръка – а с тояга

небесното чедо върви по световния път
и лавров венец може би да е виждал в сънът,

когато се той замечтай и забрави унесен...
Животът му тъжна, но още неизпяна е песен!”

От по-късните редакции на книгата (1902, 1907) това стихотворение отпада, но по данни от изданието на Камен Михайлов и Стоянка Михайлова от 2001 г. (Михайлова, Михайлов 2001: 415) в личния си екземпляр поетът е добавил едно ново двустишие, а петото и шестото е преработил. Добавеното двустишие (вероятно в края) е:

на земний неволен живот и на нейния край
с тъга и со менлива радост потайно мечтай.

Петото и шестото двустишие след преработката са следните (курсивът е на съставителите на изданието и отбелязва редактираните части):

Небесното чедо *по пътя световен върви,*
а лавров венец, *о, за него тъгува, уви.*

на своя живот нежелан: и за нейния край
с тъга и с някаква радост потайна мечтай.”

Автобиография
на влезлия в оставка поет¹

Из рубриката „Атестати и портрети за артисти и поети”, в. „Българан”, 1904, № 7, с. 5.

Смяната на заглавието от „Автобиография” на „Пенчо Славейков” видоизменя модуса на авторската рефлексия от автобиографичен към биографичен, а текстът добива измеренията на (авто)мистификация, доколкото неговото авторство остава прикрито и несигурно (макар че стои въпросът – откъде биха могли българановците да имат достъп до тази редакция на стихотворението, така дълго пазена в архива на поета).

Предвид факта, че промените в личния екземпляр на поета остават непознати за читателя, се предполага, че един текст, говорещ за трагизма на битието на поета, какъвто е „Автобиография”, би следвало изведнъж да добие пародийни конотации, каквито са характерни за публикациите в хумористичното издание. В творбата от „Българан” обаче, четена без паратекста, се засилва трагичното звучене. Цялото шесто двустиише е преструктурирано смислово в мъченически ракурс. Стихът „когато се той замечтай и забрави унесен” се превръща в „със тръне челото на клетника в скърби унесен”, а „животът му тъжна, но още неизпяна е песен”, където се изразява поетическа увереност в идното, е редактирано в ретроспективното признание „[о]т трийсет години той пее тъжовната песен”, което вече предполага съзнание за приключеност на житейския път.² В добавения стих лирическият субект проектира своите надежди в някаква отвъдна реалност и се възпроизвежда сотирологически дискурс чрез идеята за края на песента-живот („нежелан”/„неволен”). Интересно е, че вероятната подложка на този добавен стих от личния архив не звучи така трагично и обречено и затова можем да четем този непубликуван вариант като текст, фиксиращ преходен етап в психическия процес на субекта: това е етапът на „менливата радост”. И двете редакции регистрират желанието за скриване от външния свят. В този аспект пародията, която българановската среда

¹ В курсив отбелязваме променените спрямо личния екземпляр стихове – В. С., Н. С.

² Ако си позволим една рискована, но не необоснована препратка към биографията на Пенчо Славейков, този трийсетгодишен времеви период изглежда хиперболизиран, тъй като през 1904 г. той е едва на 38 години.

предполага, и разчетена в паратекста, се оказва маска, посредством която лирическият субект – гордият поет – може да признае своята житейска умора.

Нека обърнем внимание и на петото двустиише. Във варианта от 1896 г. вторият стих: „и лавров венец може би да е виждал в сънът” изразява наличната все още вяра във възможното признание на поета в обществото. Във версията от личния екземпляр „а лавров венец, о, за него тъгува, уви” се прокрадва идеята за мечтаното, но неполучено признание. В публикацията от „Българан” стихът е с променена пунктуация: „А лавров венец? О, неволя отдавна обви...” и той вече има иронични конотации, които засилват трагизма, превръщайки венеца на признанието във венец на страданието („със тръне челото”). Символът на трънния венец се появява единствено в представения от нас вариант от 1904 г. Тук е мястото да споменем, че само две години по-късно в „Българан”, по случай рождения ден на изданието, в рубриката „Ордени и повишения” Пенчо Славейков е „удостоен” със следния жлъчен коментар: „На нашия ненадминат парнасец Пенчо Славейков поднасяме *лавров венец, титлата „венценосец”* и награждаваме с ордени *„За литературен джепчилък” I степен* и *„Скромност” II степен*” (Ордени 1906; вж и Сугарев 1994: 598³, курсивът е оригинален).

Подзаглавието на текста от 1904 г. „Поет в оставка”, както и повтореното уточнение в края му се явяват социална ремарка, представяща стихотворението не толкова като израз на екзистенциалната драма на човека, колкото като реакция спрямо институционалната и обществена пренебрегнатост на поета у нас в началото на ХХ век. Фактът, че след години българановците са го наградил и пренебрежително е потвърждение на прочетеното от нас и разпознато в публикацията от 1904 г. психическо състояние на лирическият аз – състояние на безвъзвратно разочарование и отказ да се придобие обществено признание.

Ако наистина Пенчо Славейков е автор на стихотворението „Пенчо Славейков”, то той става съавтор и на текстовия корпус за самия себе си като биографична фигура, чиито най-емблематични примери са: „Малък Пенчо” на Петко Славейков, „На Пенчо Славейков” на Димчо Дебелянов и „Пенчо Славейков” на Елисавета Багряна.

³ Във студията на Едвин Сугарев от „Периодика и литература” не се споменава публикуването на текста „Пенчо Славейков”.

В края на тези кратки бележки насочваме Вашия поглед към публикуваната в началото на тази рубрика карикатура, която съпровожда стихотворението „Пенчо Славейков” в „Българан” и която в контекста на (авто)ироничната творба също добива трагични измерения.

Библиография

Анонимен 1906: Анонимен. Ордени и повишения. – Българан, 86/1906, с. 2.

Михайлова, Михайлов 2001: Михайлова, С., К. Михайлов. Бележки. – В: Пенчо Славейков.

Епика. София: изд. „Фигура”, 2001, 319-432.

Сугарев 1994: Сугарев, Е. „Българан” – В: Периодика и литература. София: изд. „Марин Дринов”, 1994, 564-599.